

Vera effigies et delineatio Insulae, Ascensio nuncupatae...

Deze kaart in Linschotens *Itinerario* toont drie profielen van Asunción, of Ascension, een afgelegen eiland in het midden van de Atlantische Oceaan. Het eiland werd in 1501 voor het eerst waargenomen door de Portugezen, die het bevolkten met geiten voor passerende schepen. Het stond ook bekend om zijn overvloed aan vissen en watervogels, die te zien zijn in de illustraties op deze kaart, net als een hongerige zeehond. Bovenaan de drie profielen is ook een ankerplek ten noordwesten van het eiland getekend. Er passeren daar verschillende schepen.

Het eiland wordt vanuit verschillende hoeken getoond, zoals aangegeven door de twee kompasrozen en de opmerkingen rond de profielen; op die manier konden zeelieden het herkennen, ongeacht uit welke richting ze kwamen. Dit soort informatie was heel nuttig, omdat Ascension op het kruispunt ligt van de vaarroutes tussen Zuid-Amerika, het Caribisch gebied, Afrika, Indië en Europa reisden.

Er zijn drie bandwerkcartouches: links met de titel, rechtsonder met een citaat over geografie en rechtsboven met een opdracht. Die laatste is het sierlijkst, met vogels, fruit en juwelen rond een wapen. Het wapen vertegenwoordigen de afstamming van Bernardus Paludanus, of Berent ten Broecke, een inwoner van Enkhuizen, Linschotens geboortestad. Paludanus was een arts en natuurfilosoof die veel voorwerpen en boeken over de Europese reizen overzee had verzameld. Hij schreef de delen van de *Itinerario* die betrekking hadden op Afrika en Amerika. De opdracht op deze weergave laat zien hoe dankbaar Linschoten zijn collega was voor zijn hulp.

Biografie van de kaartenmaker

*Jan Huygen van Linschoten (1562-1611) groeide op in Enkhuizen, net als Waghenaer. Hij reisde naar het buitenland en kwam terecht bij João Vicente da Fonseca, de aartsbisschop van Goa. Hij verbleef vijf jaar in Goa, leed schipbreuk en keerde in 1592 terug naar Enkhuizen. Hij zeilde later mee op twee reizen om de Noordoostelijke Doorvaart te vinden en publiceerde verschillende werken, waaronder de beroemde *Itinerario*, een collectie beschrijvingen van reizen en geografie.*

Caerte vande hele voiage des Experimenten vanden Regel des Gesichts des Grooten Zee-vaerts...

Deze zeekaart, die niet eerder in boekvorm verscheen, was bedoeld om een mogelijke oplossing voor het lengtegraadprobleem te tonen. De kaart werd gegraveerd door Nicolaes van Geilkercken en gepubliceerd in 1618. Hoewel de berekening van de breedtegraad op zee relatief eenvoudig was, bleken methoden om de lengtegraad te vinden ofwel onnauwkeurig of vereisten meer geavanceerde astronomische metingen dan toen in gebruik waren. De meeste zeelieden vertrouwden op gegist bestek: de berekening van de locatie op basis van de schatting van snelheid en tijd vanaf een oorspronkelijke, vaste positie en daarna van de geschatte positie van het schip op zee, dag na dag.

Deze kaart toont een reis die bedoeld is om een oplossing te testen die Jan Hendrick Jarichs van der Ley (1565-1639) voorstelde. Hij hoopte hiermee de prijsvraag te winnen die de Staten-Generaal hadden uitgeschreven om een antwoord op dit navigatieprobleem te vinden. Zijn oplossing was een verbetering van het gegist bestek door gebruik te maken van trigonometrische berekeningen. Hoewel het gebruik van trigonometrie om de lengtegraad te berekenen vandaag de dag voor veel mensen voordehandligger is, werd het in het begin van de zeventiende eeuw nog maar net toegepast op navigatie. Jarichs was een van de eersten die de methode toepasten.

Jarichs pionierde ook om zijn methode op zijn zeekaarten te laten zien; als een van de eersten ontwikkelde hij een eigen versie van een stereografische projectie, waarvan deze kaart een voorbeeld is. Jarichs presenteerde de Staten-Generaal zijn vernieuwende kaarten met gebogen parallellen, meridianen en loxodromen, misschien een knipoog naar de inmiddels verloren halfronde kaarten van Adriaen Veen. Zijn 'bolle' kaart moest, samen met zijn verbeterde berekeningen, de locatie van een schip nauwkeuriger vastleggen.

Een panel van deskundigen vond dat Jarichs' methode tekortschoot, maar in 1618 werd een proefreis gepland naar het noorden van de Atlantische Oceaan. Het schip, de *Bruyn-Visch*, voer vanuit Nederland naar het noorden, naar Schotland, IJsland, Groenland en vervolgens de Azoren. Het spoor wordt weergegeven op deze zeekaart. Deze kaart werd hoogstwaarschijnlijk voorbereid voor de Staten-Generaal als onderdeel van Jarichs' voortgaande poging om de prijsvraag te winnen. Die ontving hij deels, toen hij bekroond werd met een jaargeld.

Biografie van de kaartenmaker

Nicolaes van Geilkercken (ca. 1585-1656), was een Nederlandse graveur. Daarnaast was Nicolaes ook uitgever, cartograaf en landmeter. Hij woonde in Amsterdam en Friesland (1614-1616), Leiden (1616-1628) en Arnhem. Van Geilkercken graveerde voor Johannes Janssonius, Joris van Silbergen en anderen.

Insulae Americanae in Oceano Septentrionali cum Terris adiacentibus

Deze luxe kaart (Amsterdam, ca. 1635) in volledige originele kleuren is het werk van een van de meest gerespecteerde kaartenmakers van de Nederlandse Gouden Eeuw, Willem Blaeu. Hij is gebaseerd op een deel van Blaeu's beroemde *West Indische Paskaert* (ca. 1630) en Hessel Gerritsz' zeldzame zeekaart van 1631. De kwaliteit van de kaart werd als uitstekend beschouwd en hij werd in de hele zeventiende eeuw gebruikt.

De kaart beslaat vrijwel hetzelfde gebied als de Gerritsz-kaart, maar voegt daar de westkust van Midden-Amerika en de Zuidzee (*Mare del Zur*) aan toe. De zeeën worden gevuld door een delicaat doorlopende tekst en loxodromen, plus vijf schepen in volle vaart. De schepen onderstrepen het belang van de regio voor de Europeanen; het was een belangrijk centrum voor handel en grondstoffen, en ook voor slavernij en gedwongen arbeid.

De cartouches benadrukken de nieuwheid van de regio voor de Europeanen. De titelcartouche aan de bovenkant wordt bewaakt door twee putti, of spelende kinderen. Ze houden een lang lint omhoog dat dient als een snoer voor de ogenschijnlijk exotische dieren van Amerika: leguanen, slangen, vleermuizen en schildpadden. Linksonder staat nog een cartouche, ditmaal met een opdracht aan Albert Conrad van der Burch, een Amsterdamse politicus en militair. De cartouche wordt geflankeerd door een putto die een boek leest, en een vrouw – misschien bedoeld om Amerika te vertegenwoordigen – met een slang en een instrument. Nog twee putti sieren de schaalbalk rechtsonder, met een kruisstaf (of jakobsstaf) en kompasverdelers, beroepsmatige hulpmiddelen voor de zeevaarder.

Biografie van de kaartenmaker

Willem Janszoon Blaeu (1571-1638) was een prominente Nederlandse geograaf en uitgever. Hij studeerde bij de beroemde Deense astronoom Tycho Brahe en zette vervolgens een werkplaats op in Amsterdam, waar hij instrumenten en globes verkocht, kaarten publiceerde en werken van intellectuelen als Descartes en Hugo Grotius uitgaf. In 1635 bracht hij zijn beroemde atlas uit, *Theatrum Orbis Terrarum, sive, Atlas novus*.

Mar Di Aethiopia Vulgo Oceanus Aethiopicus

Deze zeekaart van Johannes Janssonius van het zuiden van de Atlantische Oceaan (Amsterdam, 1650) benadrukt de handel die in de vroegmoderne tijd gevoerd werd tussen Afrika en Zuid-Amerika. Vrijwel heel Zuid-Amerika wordt getoond, met Afrika ten zuiden van de Sahara rechts op de kaart. Op beide continenten zijn meren en rivieren weergegeven, hoewel de Europese handel en kolonisatie, vooral in Afrika, zich vooral richtten op de kustgebieden.

De cartouche in de linkerbovenhoek onthult waar een groot deel van die handel uit bestond: het vervoer van tot slaaf gemaakte volkeren van Afrika naar Noord- en Zuid-Amerika. Links is een man met een tulband te zien, hoogstwaarschijnlijk een verwijzing naar een Arabische handelaar, terwijl rechts een zwarte man in een lendendoek staat. Tussen hen in zijn dieren afgebeeld die nieuw zullen zijn geweest voor Europeanen, zoals papegaaien en leguaanachtige hagedissen, een stijlfiguur die ook op de Blaeu-kaart te zien is. Een andere versierde cartouche bevat de schaalbalk; die wordt omringd door een geklede, blanke landmeter die wordt geholpen, of misschien gehinderd, door gevleugelde putti.

Het meest opvallende geografische kenmerk op deze kaart is het grote *Terra Australis Incognita*, dat het verre zuiden vult. Aan de oostkant bestaat de kustlijn uit een reeks eilanden; in het westen is de relatie tussen Tierra del Fuego en het zuidelijke continent onbepaald gebleven. De rondreis van 1615-1617 door de Nederlandse zeevaarders Le Maire en Schouten had aangetoond dat Tierra del Fuego een archipel was, niet verbonden aan een continent. Maar wat voor soort landmassa er al dan niet op de zuidpool lag was onder geografen nog steeds onderwerp van discussie.

Biografie van de kaartenmaker

Johannes Janssonius (1588-1664) werd geboren in Arnhem. Hij was de zoon van een boekhandelaar en uitgever. In 1612 trouwde hij met de dochter van Jodocus Hondius, die ook een prominente maker en verkoper van kaarten was. Janssonius' eerste kaarten dateren uit 1616. In de jaren 1630 werkte Janssonius samen met zijn zwager Henricus Hondius. Hun meest succesvolle onderneming was het heruitgeven van de Mercator-Hondius atlas.

Mar di India

Deze zeekaart, ook van Janssonius en te zien in zijn *Atlas Maritimus* van 1650, strekt zich uit van Kaap de Goede Hoop tot een ontluikende schets van wat nu Australië is. Van zuid naar noord strekt het zich uit van de lege oceaan op 50° zuiderbreedte tot Japan en Korea. Japan wordt getoond in een horizontale positie, een kenmerkende weergave van de eilanden in de zeventiende eeuw. Naast de titelcartouche staan twee inheemse mensen met bogen en pijlen (links) en twee Aziatische handelaren (rechts). Hoewel de binnenlanden van de landmassa's gedetailleerd zijn, ligt de nadruk van de kaart op de Indische Oceaan zelf, een zeeweg die van vitaal belang was voor het succes van de Europese overzeese handel, met name die van de Nederlanders.

Onvoltooido kustlijnen van enkele eilanden ten oosten van Java suggereren onbekende landen die nog door Europeanen moeten worden verkend. Nieuw-Guinea is een lang en dun eiland dat zich uitstrekt tot aan de oostelijke rand van de kaart. Het ligt heel dicht bij een andere kustlijn die we nu kennen als het schiereiland York in Australië. Hoewel Torres in 1606 door de zeestraat was gevaren die nu naar hem is vernoemd, hield de Spaanse regering het nieuws over de reis achter. Het is interessant dat de reizen van Abel Tasman naar Nieuw-Zeeland en rond de zuidkust van Australië ook niet op deze kaart staan, hoewel hij die tocht bijna een decennium eerder maakte dan de kaart werd gemaakt. De VOC moest nog steeds een besluit nemen over de waarde van de geografische informatie die ze had verzameld en deelde deze daarom pas later in de eeuw met anderen.

Janssonius neemt een ruwe schets op van Australië, of *Terra del Zur* zoals hier geschreven staat, als een kroniek van de eerste Nederlandse reizen die voorzichtig langs de westkust van het continent gingen. De informatie die gebruikt werd voor delen van de kusten in Nieuw-Guinea en het noorden van Queensland, Australië, is bijvoorbeeld afkomstig van de reis van het Nederlandse schip *Duyfken* in 1605-1606, het eerste vastgelegde Europese contact met Australië.

Biografie van de kaartenmaker

Johannes Janssonius (1588-1664) werd geboren in Arnhem. Hij was de zoon van een boekhandelaar en uitgever. In 1612 trouwde hij met de dochter van Jodocus Hondius, die ook een prominente maker en verkoper van kaarten was. Janssonius' eerste kaarten dateren uit 1616. In de jaren 1630 werkte Janssonius samen met zijn zwager Henricus Hondius. Hun meest succesvolle onderneming was het heruitgeven van de Mercator-Hondius atlas.